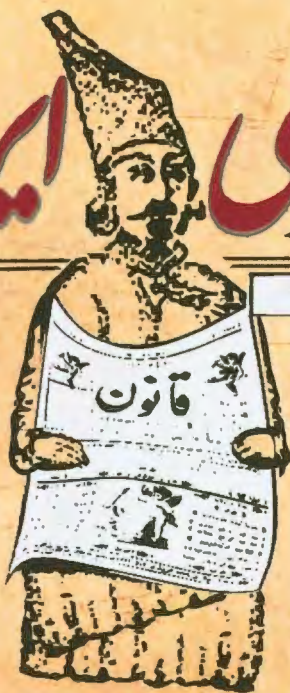


# روزنامه‌های ایران

« از آغاز تا سال ۱۳۲۹ هـ. ق. ۱۲۸۹ هـ. ش »



با اضافات و شرح کامل به همراه تصاویر روزنامه‌ها

[ویراست جدید]

برداشته از فهرست

ه. ل. رابینو

ترجمه و تدوین

جعفر خمایی زاده



فرهنگ ایلیا

## روزنامه‌های ایران

از آغاز تا سال ۱۳۲۹ هـ. ق. ۱۲۸۹ هـ. ش

با اضافات و شرح کامل به همراه تصاویر روزنامه‌ها

[ویراست جدید]



فرهنگ ایلیا



# روزنامه‌های ایران

از آغاز تا سال ۱۳۲۹ هـ. ق ۱۲۸۹ هـ. ش

با اضافات و شرح کامل به همراه تصاویر روزنامه‌ها

[ویراست جدید]

برداشته از فهرست

هـ. ل. رابینو

ترجمه و تدوین

جعفر خمایی‌زاده



سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسنامه: خمایی زاده، جعفر ۱۲۹۹ - ۱۳۹۳ عنوان و بدیناورد: روزنامه‌های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ ه. ق. با  
 اضافات و شرح کامل به همراه تصاویر روزنامه‌ها: برداشتی از فهرست ه.ل. رابینو/خمایی زاده، جعفر، ۱۲۹۹ - ۱۳۹۳.  
 مشخصات نشر: رشت: فرهنگ ایلیا، ۱۴۰۰. مشخصات ظاهری: ۴۶۴ ص. شابک: ۷۵۱۰-۱۹۰-۹۶۴-۹۷۸  
 عنوان دیگر: روزنامه‌های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ ه. ق. عنوان دیگر: برداشتی از فهرست ه.ل. رابینو.  
 موضوع: روزنامه‌های فارسی -- تاریخ -- قرن ۱۳-۱۲ ق. موضوع: Persian newspapers -- History -- 18-19th century  
 موضوع: روزنامه‌های فارسی -- تاریخ -- قرن ۱۳-۱۲ ق. -- فهرست‌ها  
 Persian newspapers-- History -- 18-19th century -- Indexes  
 موضوع: روزنامه‌های فارسی -- ایران -- فهرست‌ها  
 Persian newspapers -- Iran -- Indexes  
 شناسه افزوده: رابینو، یاسنت لویی، ۱۸۷۷ - ۱۹۵۰ م. شناسه افزوده: Rabino, Hyacinth Louis  
 رده‌بندی کنگره: ۶۹۵۸ Z رده‌بندی دیویی: ۵۵۰۳۵ / ۰۱۵ شماره کتاب‌خانه ملی: ۸۶۶۱۹۶۴

## روزنامه‌های ایران

از آغاز تا سال ۱۳۲۹ ه. ق. ۱۳۸۹ ه. ش

با اضافات و شرح کامل به همراه تصاویر روزنامه‌ها

برداشتی از فهرست ه.ل. رابینو

ترجمه و تدوین: جعفر خمایی زاده

نمونه خوان: مریم مظفری

طراح جلد: سعید قاسمیان

چاپ نخست: زمستان ۱۴۰۱

شمارگان: سیصد نسخه

شماره نشر: ۸۹۰

نسخه‌برداری و آماده‌سازی: کارگاه نشر فرهنگ ایلیا

نشر فرهنگ ایلیا؛ رشت، خیابان آزادگان، جنب دبیرستان بهشتی، خیابان سنغایی

کویچه حاتم، شماره ۴۹ تلفن: ۳۳۴۴ ۴۷۳۳ ۳۳۴۴۴۴۷۳۲-۱۳



www.farhangeilia.ir

nashre.farhange.ilia

nashreilia@yahoo.com

NFIlia

همه‌ی حقوق نشر این کتاب محفوظ است.

تقدیم به روانِ پاکِ مادر م



## فهرست مطالب

۹	یادداشت ناشر
۱۱-۲۴	فهرست روزنامه‌ها
۲۵-۳۰	نگاهی کوتاه به زندگی نامه رابینو
۳۱-۳۴	مقدمه مؤلف
۳۵-۳۶	مقدمه ناشر متن فارسی فهرست روزنامه‌ها
۳۷	مقدمه ناشر متن فرانسوی
۴۳-۵۷	پیشگفتار
۵۹-۳۵۱	روزنامه‌های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ هـ. ق
۳۵۲	فهرست منابع مورد استفاده
۳۵۵-۳۷۶	فهرست اعلام
۳۷۷-۴۵۴	نشانه‌ها





## یادداشت ناشر

تاریخ مطبوعات و جراید هر سرزمین، معرف تاریخ آگاهی و روشنگری آن دیار است. با سیر در تاریخ نشریات هر سرزمین، می‌توان تا حدود زیادی به اندیشه‌ها و دیدگاه‌های رایج مردمان آن دوره پی برد و از مهم‌ترین دغدغه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی آنان آگاهی یافت.

کتاب «روزنامه‌های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ هـ. ق» از مهم‌ترین مراجع تاریخ مطبوعات ایران است که توسط یاسنت لویی رابینو (Hyacinth Louis Rabino) سرکنسول دولت انگلیس در شهر رشت در اوایل قرن بیستم گردآوری شد و در سال ۱۲۹۰ خورشیدی برای نخستین بار توسط مطبعة عروة الوثقی رشت منتشر شد.

زنده‌یاد جعفر خممامی‌زاده (۱۲۹۹ رشت - ۱۳۹۳ رشت)، مورخ، مترجم و پژوهشگر گیلانی، نخستین بار این اثر را در سال ۱۳۷۲ توسط انتشارات اطلاعات منتشر کرد که در سال ۱۳۸۰ تجدید چاپ شد.

با درگذشت زنده‌یاد خممامی‌زاده، خانواده‌ی اهل فرهنگ ایشان در صدد برآمدند تا مجموعه آثار تالیف و ترجمه‌ی این پژوهشگر گرانقدر را به صورتی پیراسته‌تر و با بازنگری‌های لازم بازنشر کنند. خرسندیم که این مهم به انتشارات فرهنگ‌ایلیا سپرده شد و نخستین این آثار، کتاب «روزنامه‌های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ هـ. ق» است که پیش‌روی شما قرار دارد و امیدواریم بتوانیم در فرصت‌های آینده، به مرور به بازچاپ مجموعه آثار این پژوهشگر فرهیخته اقدام کنیم.

لازم به یادآوری است که در این نسخه، ویرایش مختصری، در حد تغییر برخی افعال صورت گرفته و برخی خطاهای چاپ‌های پیشین هم اصلاح شده است. همچنین بیش از چهل لوگو از نشریاتی که شرح آن‌ها در این کتاب آمده، اما در اختیار زنده‌یاد خمami زاده نبوده‌اند، به انتهای کتاب اضافه شده است. بدین وسیله از آقای رضا نوزاد که برخی از این لوگوها را در اختیار ما قرار دادند و در انتهای کار، نسخه پیش از چاپ را از نظر گذراندند، قدردانی می‌کنیم.

در پایان از سرکار خانم نازگیتا خمami زاده، برای حمایت‌هایشان در بازنشر این اثر سپاسگزاریم.

فهرست روزنامه‌های ایران و روزنامه‌هایی که در خارج از ایران  
از آغاز تا سال ۱۳۲۹ هـ. ق به زبان فارسی منتشر شده‌اند.

نام	نام مدیر	محل انتشار / صفحه
آدمیت	میرزا عبدالمطلب یزدی	تهران / ۶۱
آذربایجان	میرزا آقا بلوری (نویسنده علیقلی خان)	تبریز / ۶۲
آزاد	رضا تربیت	تبریز / ۶۴
آزاد	میرزا سید حسن کاشانی	کلکته / ۶۵
آزاد	آقا سید آقا شیرازی	دهلی / ۶۷
آزاد	ملک المورخین	تهران / ۶۷
آزادی	-	تهران / ۶۷
آزادی	حسن ناجی - قاسم‌زاده	اسلامبول / ۶۷
آزادی چه چیز است	-	تهران / ۶۸
آفاق	سید جواد بیواناتی	شیراز / ۶۸
آفتاب	محمودخان س. طهرانی	اصفهان / ۶۸
آگاهی	محمد حسین سبزواری حشمت	تهران / ۶۹
آموزگار	محمد تقی شیرازی	رشت / ۶۹
آموزگار	شیخ علی عراقی	تهران / ۷۰
آنادلی	سید حسن خان عدالت	تبریز / ۷۰
آینه	-	شیراز / ۷۱
آینه عیب‌نما	ملک المورخین	تهران / ۷۱
آینه غیب‌نما	سید عبدالرحیم کاشانی	تهران / ۷۱
آی ملاً عمو	میرزا احمد بصیرت	تبریز / ۷۳
	(ادوارد براون نام مدیر را میرزا حسن و سعید السلطان نوشته است)	
ابلاغ	محمود اسکندانی	تبریز / ۷۴
اتحاد	میرزا احمد بصیرت	تبریز / ۷۵

تبریز / ۷۵	میرزا محمد علی خان تربیت	اتحاد
تهران / ۷۶	معمدالاسلام رشتی	اتحاد
یزد / ۷۷	-	اتحاد
تهران / ۷۷	-	اتحادیه سعادت
رشت / ۷۷	معصوم زاده اشکوری - ح. جمشیدزاده	اتفاق
ارومیه / ۷۸	حاجی ابراهیم افشار	اتفاق
تهران / ۷۸	-	اتفاق کارگران
تبریز / ۷۸	علیقلی خان	احتیاج
شیراز / ۷۹	حاجی میرزا عبدالحسین ذوالریاستین	احیا
تهران / ۸۰	-	اخبار امروز
تبریز / ۸۱	-	اخبار دارالسلطنه آذربایجان
تبریز / ۸۱	-	اخبار ناصری
استانبول / ۸۱	آقا محمد طاهر تبریزی	اختر
تبریز / ۸۳	احمد بصیرت	اخوت
بغداد / ۸۳	محمد تقی یزدی	اخوت
شیراز / ۸۴	عبدالکریم	اخوت (شیراز)
رشت / ۸۴	مؤید - مولوی	اخوت (رشت)
تهران / ۸۵	ادیب الممالک	ادب
تبریز / ۸۶	ادیب الممالک	ادب
مشهد / ۸۷	ادیب الممالک	ادب
تهران / ۸۸	ادیب الممالک (محمد صادق الحسینی فراهانی)	ادب
- / ۸۹	محمد حسن خان اعتمادالسلطنه	اردوی همایون
بادکوبه / ۸۹	احمد بیگ آقایف قراباغی	ارشاد
تهران / ۹۰	-	استباد
تبریز / ۹۱	میرزا آقا ناله ملت	استقلال
تهران / ۹۳	دکتر حسین خان کجال - سید محمد خان مهندس همایون	استقلال ایران
تبریز / ۹۴	میرزا ابوالقاسم ضیاء العلمای تبریزی	اسلامیه
تبریز / ۹۵	احمد بصیرت	اسلامیه
تهران / ۹۵	-	اشراق
اصفهان / ۹۵	-	اصفهان

پاریس / ۹۶	دکتر خلیل خان	اصلاح
بهبئی - تهران / ۹۶	محمد رضا بوشهری	اصلاح
خوی / ۹۷	علی حسین زاده خوبی	اصلاح
تهران / ۹۷	(زیر نظر وزارت انطباعات قرار داشت)	اطلاع
تهران / ۹۹	حسن الحسینی و رضابن احمد نوری (مازندرانی)	اطلاعات مهتمه
کرمان / ۹۹	آقامیرزا غلامی	اعتبار
رشت / ۱۰۱	-	افلاطون
تبریز / ۱۰۱	علیقلی خان	اقبال
اصفهان / ۱۰۱	سید محمد علی داعی الاسلام	الاسلام
پاریس / ۱۰۲	شیخ ابونظاره	التورود
تهران / ۱۰۲	میرزا محمد حسین خان اصفهانی	الجمال
اصفهان / ۱۰۳	سید جناب	الجناب
تبریز / ۱۰۴	سید حسین خان عدالت	الحدید
پاریس / ۱۰۵	سید جمال الدین شیخ محمد عبده	العروة الوثقی
نجف / ۱۰۹	-	العلم
نجف / ۱۰۹	آقا محمد محلاتی	الغری
شیراز / ۱۱۰	-	الفارس
همدان / ۱۱۱	میرزا محمد الحسینی همدانی	الفت
تبریز / ۱۱۲	-	امید
رشت / ۱۱۲	به اهتمام حسن ناصر	امید ترقی
تبریز / ۱۱۲	سید علی اکبر - غنی زاده	انجمن
اصفهان / ۱۱۴	سراج الدین جبل عاملی الموسوی	انجمن اصفهان
تهران / ۱۱۵	مصطفی الحسینی	انجمن اصناف
اصفهان / ۱۱۵	میرزا نورالدین مجلس	انجمن بلدیة
رشت / ۱۱۶	دبیر الممالک	انجمن ملی ولایتی گیلان
یزد / ۱۱۶	صادق قمی	انجمن ولایتی یزد
تهران / ۱۱۷	دستوفی الممالک	انسانیت
اصفهان / ۱۱۷	-	انصار
تهران / ۱۱۸	حاجی سید اسماعیل سلطان المداحین	انصاف
تهران / ۱۱۸	سید فرج الله کاشانی	اقیانوس

تهران / ۱۱۹	وزارت انطباعات	ایران
تهران / ۱۲۱	ندیم السلطان	ایران سلطانی
تهران / ۱۲۲	ابوالضیاء - آقا سید مهدی افجه	ایران نو
تهران / ۱۲۴	ناشر - آقا سید مهدی افجه	ایران نوین
تهران / ۱۲۴	غلامعلی خان قاجار	بامداد
تهران / ۱۲۵	سید ضیاء الدین طباطبایی	برق
اردبیل / ۱۲۶	میرزا احمد - میرزا افضل الله شیخ الاسلامزاده	برگ سبز
مشهد / ۱۲۷	شیخ محمد علی	بشارت
تهران / ۱۲۷	-	بصیرت
مشهد / ۱۲۸	محمد صادق تبریزی	بلدالامین
تهران / ۱۲۸	-	بلدیّه
تبریز / ۱۲۹	احمد میرزا	بلدیّه
اصفهان / ۱۲۹	-	بلدیّه اصفهان
تبریز / ۱۳۰	غنی زاده	بو قلمون
تهران / ۱۳۰	یوسف اعتصام الملک - مدبر الملک	بهار
تهران / ۱۳۱	شیخ علی عراقی - اسد الله خان پارسى - شیخ حسن	بهلول
تهران / ۱۳۳	فتح الممالک	بیداری
کرمانشاه / ۱۳۴	صدیق دفتر	بیستون
بروجرد / ۱۳۴	-	بیضا
تهران / ۱۳۴	-	پایتخت
اصفهان / ۱۳۵	سید حسن مؤمنزاده	پروانه
قاهره / ۱۳۶	میرزا علی محمد خان کاشانی (ثریا)	پرورش
تهران / ۱۳۷	سید جواد تبریزی	پلیس ایران
واشنگتن / ۱۳۹	-	پیامبر باختر
- / ۱۳۹	وسيله حزب هانچاک ارامنه	پیکار
تهران / ۱۳۹	میرزا حیدر علی کمالی	پیکار
مشهد / ۱۳۹	ملک الشعراى بهار	تازه بهار
تبریز / ۱۴۱	-	تبریز
تبریز / ۱۴۲	اسماعیل یکانی	تبریز
تهران / ۱۴۳	-	تجارت

تهران / ۱۴۳	فخرالاسلام	تدین
تهران / ۱۴۴	ذکاالملک فروغی	تربیت
تهران / ۱۴۷	میرزاعلی خان	ترقی
عثماني / ۱۴۹	میرزاحسین خان سپهسالار (مشیرالدوله)	ترکستان
تهران / ۱۴۹	میرزاسیدعلی طباطبایی	تشویق
تهران / ۱۵۰	ناظم‌الذکرین	تفکر
تهران / ۱۵۰	مدبرالمسالک	تمدن
رشت / ۱۵۲	مدبرالممالک	تمدن
تهران / ۱۵۲	معتضدالاطبا	تنبیه
تهران / ۱۵۳	م. معتضدالاطبا	تنبیه درخشان
تهران / ۱۵۳	میرزاعبدالحسین خان مهذب‌الملک	تهذیب
تهران / ۱۵۴	میرزارضاخان طباطبایی نانینی	تئاتر
قاهره / ۱۵۵	سیدفرج‌الله‌الحسینی - میرزاعلی محمدخان کاشانی	ثریا
تهران / ۱۵۸	آقاسیدحسین	جارچی ملت
تهران / ۱۶۰	-	جارچی وطن
تهران / ۱۶۰	حاجی سیدرضا رضوی	جام جم
بهبی / ۱۶۱	-	جام جمشید
کلکته / ۱۶۱	-	جام جهان‌نما
کرمان / ۱۶۱	میرزاغلامحسین کرمانی	جریده کرمان
تبریز / ۱۶۲	میرزاعلی اکبرخان	جریده ملی
تهران / ۱۶۳	-	جریده نجات
همدان / ۱۶۳	حاجی محمدحسین اصفهانی	جمالیه
تهران / ۱۶۴	میرزافضل‌الله‌خان	جنگ
تهران / ۱۶۴	حسین	جنگل مولا
تهران / ۱۶۵	تنگستانی	جنوب
اصفهان / ۱۶۵	میرزاعلی آقا خراسانی	جهاد اکبر
تهران / ۱۶۶	میرزاسلیمان خان	جهان‌آرا
بهبی / ۱۶۶	-	چابک
تهران / ۱۶۶	میرزامحمودخان افشار	چنته پابرهنه
قاهره / ۱۶۸	عبدالمحمد ایرانی (مؤدب‌السلطان)	چهره‌نما



تهران - رشت / ۹	سید حسن کاشانی	حبل المتین
کلکته / ۱۷۱	جلال‌الدین الحسینی مؤید الاسلام	حبل المتین
تبریز / ۱۷۲	میرزا محمد حسن خان	حرف حق
- / ۱۷۳	-	حریت
تبریز / ۱۷۳	میرزا آقا ناله ملت	حشرات الارض
تهران / ۱۷۴	دکتر علی اصغر مؤدب الدوله	حفظ الصحه
باکو / ۱۷۴	میرزا علی محمد خان اویسی	حقایق
تهران / ۱۷۴	سلیمان میرزا - یحیی میرزا	حقوق
اصفهان / ۱۷۶	حاجی سید احمد	حقیقت
رشت / ۱۷۶	-	حقیقت
		حکایت جانگداز از
شیراز / ۱۷۶	حاجی فتح‌الله متخلص به مفتون	وقایع یزد الی شیراز
قاهره / ۱۷۶	دکتر میرزا مهدی بیگ تبریزی	حکمت
تهران / ۱۷۸	-	حیات
شیراز / ۱۷۸	شیخ محمد حسین حیات	حیات
- / ۱۷۸	محمد حسین خادم الشریعه	حیوة
تهران / ۱۷۹	مرتضی خان اعتضاد المله - شریف	خاورستان
تهران / ۱۸۰	سید حسین خان عدالت	خبیر
مشهد / ۱۸۰	م. ی. (سید حسین اردبیلی)	خراسان
تهران / ۱۸۱	حاجی میر حسین	خرم
تهران / ۱۸۱	وزارت انطباعات (محمد حسن خان اعتماد السلطنه)	خلاصة الحوادث
لندن / ۱۸۳	حاج شیخ حسن تبریزی	خلافت
تهران / ۱۸۴	-	خورشید
مشهد / ۱۸۴	صادق تبریزی	خورشید
رشت / ۱۸۵	افصح المتکلمین	خیال
رشت - تهران / ۱۸۶	افصح المتکلمین	خبیر الکلام
تبریز / ۱۸۸	-	خبیر اندیش
کرمان / ۱۸۹	آقا سید حسین خیابانی	دارالامان
شیراز / ۱۹۱	میرزا عنایت‌الله دستغیب شیرازی	دارالعلم
تهران / ۱۹۱	-	دانش

تهران / ۱۹۳	خانم دکتر کحال	دانش
تهربز / ۱۹۳	رضا پرورش	دبستان
رشت / ۱۹۴	دبیر الممالک	دبیریه
نجف اشرف / ۱۹۵	آقا محمد محلاتی	دره النجف
رشت / ۱۹۵	-	دستور
بهنی / ۱۹۶	محمد علی الحسینی (داعی الاسلام)	دعوت الاسلام
تهران / ۱۹۷	شیخ محمد علی بهجت دزفولی	دعوت الحق
- / ۱۹۷	افصح زاده	دفاعیه
کرمان / ۱۹۸	احمد کرمانی	دهقان
تهران / ۱۹۹	مدیر الممالک هرندی	دیوان عدالت
تهران / ۱۹۹	سید محمود شبستری (ابوالضیاء)	راهبر ایران نو
رشت / ۱۹۹	افصح المتکلمین	راه خیال
تهران / ۱۹۹	سید ضیاء الدین طباطبایی	رعاد
قزوین / ۲۰۰	آقا سید علی	رعاد
اراک / ۲۰۱	آقای علی نخستین	رنجبر
تهران / ۲۰۱	ادیب حضور عراقی (صاحب امتیاز و نگارنده)	روح الامین
تهران / ۲۰۲	سلطان العلما خراسانی	روح القدس
- / ۲۰۴	میرزا علی نقی خان حکیم الممالک	روزنامه حکیم الممالک
تهران / ۲۰۵	وزارت انطباعات (ابوالقاسم خان نقاش کاشانی)	روزنامه دولت علیه ایران
تهران / ۲۰۷	-	روزنامه دولتی
تهران / ۲۰۸	میرزا حسین خان سپهسالار	روزنامه رسمی دولت ایران
تهران / ۲۱۱	شیخ فضل الله نوری	روزنامه شیخ فضل الله
تهران / ۲۱۲	محمد حسن خان صنیع الدوله	روزنامه علمی
تهران / ۲۱۳	-	روزنامه علمی دولت علیه ایران
تهران / ۲۱۴	-	روزنامه ملتی
تهران / ۲۱۶	میرزا جبار تذکره چی	روزنامه وقایع اتفاقیه
تهران / ۲۱۸	میرزا عبدالرحیم خان	هنما
تهران / ۲۱۹	سید عبدالحسین (معین الاسلام خوانساری)	اینده رود
تهران / ۲۱۹	میرزا عبدالمطلب یزدی	بان ملت
تهران / ۲۲۰	فتح الممالک	بشت و زیبا

رشت / ۲۲۱	اصغر شیرازی (ناصر الشعرا)	زمان وصال
تهران / ۲۲۲	آقای حیات	زندگانی
انزلی - رشت / ۲	افصح المتکلمین	ساحل نجات
کابل / ۲۲۴	محمود طرزی	سراج الاخبار
رشت / ۲۲۵	میرزا عیسی خان سروش	سروش
استامبول / ۲۲۵	علی اکبر دهخدا	سروش
تهران / ۲۲۷	عضدالاسلام لاهیجانی	سروش
تبریز / ۲۲۷	سعیدزاده	سعادت
همدان / ۲۲۸	محمدتقی نراقی همدانی	سعادت
یزد / ۲۲۹	محمدصادق (مخبر صادق)	سفینه نجات
کلکته / ۲۳۰	-	سکندر
تهران / ۲۳۰	-	سلام علیکم
اصفهان / ۲۳۰	-	سلسبیل
کلکته / ۲۳۰	-	ساعطان الاخبار
شیراز / ۲۳۰	شیخ محمدحسن سانس	سیاسی
حیدرآباد دکن / ۰	آقا سید آقا شیرازی	سید الاخبار
استامبول / ۲۳۱	حاجی سید عبدالرحیم طالباف - سید محمود شبستری	شاهسون
تهران / ۲۳۲	میرزا عبدالحسین خان ملک المورخین	شاهنشاهی
- / ۲۳۳	علیقلی خان آذربایجانی (صفراف)	شبنامه
		شجره خبیثه کفر و
تهران / ۲۳۵	-	شجره طیبه ایمان
تهران / ۲۳۵	وزارت انطباعات	شرافت
تهران / ۲۳۶	آقا سید حسن	شرافت
تهران / ۲۳۷	وزارت انطباعات	شرف
تهران / ۲۳۹	غلامحسین طهرانی	شرف
تهران / ۲۳۹	سید ضیاءالدین طباطبایی	شرق
تبریز / ۲۴۱	ج. ا. رضازاده	شفق
خوی / ۲۴۱	-	شفق
تبریز / ۲۴۲	محمدعلی عبدالمنافزاده	شکر
اسلامبول / ۲۴۲	سید حسن تبریزی	شمس

تهران / ۲۴۴	-	شمس طالع
تهران / ۲۴۴	-	شورای ایران
تهران / ۲۴۴	-	شورای بلدی
- / ۲۴۴	ناصرالاسلام ندامانی گیلانی	شوری
تهران / ۲۴۵	میرفتحعلی	شیخ چغندر
استامبول / ۲۴۶	مظفرخان اسمعیل زاده	شیدا
شیراز / ۲۴۶	عبدالکریم معروفعلی	شیراز
تهران / ۲۴۶	مرتضی قلی خان مؤید الممالک - مهدی قلی خان مؤید دیوان	صبح صادق
تهران / ۲۴۷	سید محمد رضا شیرازی	صبح نامه
تهران / ۲۴۸	میرزا حسین خان	صحبت
تهران / ۲۴۸	-	صحّت
تهران / ۲۴۸	-	صداقت
رشت / ۲۴۸	ع. احمدزاده	صدای رشت
تهران / ۲۴۹	-	صراط الصنایع
- / ۲۴۹	ابوالعلا (زین العابدین) (ح. اشرف ادیب)	صراط المستقیم
تهران / ۲۵۰	-	صراط المستقیم
تهران / ۲۵۰	ملک المورخین	صفحه روزگار
تهران - ایوردین / ۲۵۰ (Iverdun)	میرزا جهانگیر خان شیرازی - میرزا قاسم خان تبریزی - علی اکبر دهخدا	صوراسرافیل
تهران / ۲۵۶	-	طبابت
- / ۲۵۶	-	طریقه الفلاح
بوشهر / ۲۵۶	عبدالحمید خان متین السلطنه	طلوع
تهران / ۲۵۶	-	طلیعه سعادت
مشهد / ۲۵۶	میرزاهاشم خان	طوس
تهران / ۲۵۷	حاجی میرزا حسن رشیدی	طهران
تهران / ۲۵۸	-	عبیرت
تهران / ۲۵۸	میرزا محمود خان - سید حسن خان	عدالت
همدان / ۲۵۹	دکتر حسن خان طیب علی	عدل مظفر
تهران / ۲۵۹	ادیب الممالک	عراق عجم
تهران / ۲۶۰	حاجی شیخ حسن تبریزی	عصر

مشهد / ۲۶۱	حسین الموسوی	عصر جدید
تهران / ۲۶۲	-	علم آموز
تهران / ۲۶۲	-	غیرت
شیراز / ۲۶۳	میرزاتقی خان کاشانی	فارس
تهران / ۲۶۴	آقامیرزانورالدین مجلسی	فرج بعد از شدت
ارومیه / ۲۶۵	حبیب آقازاده	فروردین
اصفهان / ۲۶۵	میرزاتقی خان سرتیپ	فرهنگ
تهران / ۲۶۶	اعتضادالعلما مرتضی الشریف	فرهنگ
ارومیه / ۲۶۷	میرزاحبیب‌الله ارومیه	فریاد
تهران / ۲۶۸	میرزا باقر مسعود	فریاد
اسلامبول / ۲۶۹	ع. ل. شریعت‌زاده	فکر استقبال
تهران / ۲۷۰	ناشر: (مدرسه فلاحت)	فلاحت مظفری
تهران / ۲۷۰	یوسف خان هراتی	فوائد عامه
تهران / ۲۷۰	-	قاجاریه
تهران / ۲۷۱	میرزا ابوالقاسم خان همدانی	قاسم الاخبار
لندن - تهران / ۲۷۲	میرزا ملکم خان ناظم الدوله	قانون
قزوین / ۲۷۳	میرزا ابوالقاسم	قزوین
علیگوه هندوستان /	محمد حسن الله خان متخلص به ثاقب	قند پاریسی
کاشان / ۲۷۴	نایب‌الصدر	کاشان
- / ۲۷۴	عبدالمطلب یزدی	کاشف الاسرار
رشت / ۲۷۵	میرزا حبیب‌الله خان گاسپادین	کاشف الحقایق
تهران / ۲۷۵	میرزا صالح شیرازی	کاغذ اخبار
کرمان / ۲۷۷	میرزا غلامحسین خان کرمانی	کرمان
کرمانشاه / ۲۷۹	سید هدایت‌الله فصیح‌المتکلمین	کرمانشاه
تهران - اصفهان /	مجددالاسلام کرمانی	کشکول
تهران / ۲۸۱	محمد دیوسف خان سردار مهاجر هروی	کلید سیاسی
تبریز / ۲۸۱	حسین طباطبایی - میرزا سلیمان	کمال
قاهره / ۲۸۲	میرزا حسین طبیب‌زاده	کمال
رشت / ۲۸۳	محمد علی حسن‌زاده	کنکاش
تهران / ۲۸۴	ناظم‌الاسلام کرمانی	کوکب دزی ناصری

۲۸۴ / بمبئی	آقامیرزا مصطفی شیخ الاسلام بهبهانی	کوکب ناصری
۲۸۵ / رشت	محمد حسین رئیس التجار (سفینه)	گلستان
۲۸۶ / تهران	میرزا نصرالله خان	گلستان سعادت
۲۸۷ / تهران	-	کنج شایگان
۲۸۷ / اصفهان	حاج میرزا حسن خان انصاری صدرالادبا	گنجینه انصار
۲۸۷ / تبریز	محمد علی تربیت	گنجینه فنون
۲۸۸ / رشت	میرزا حسن خان اسدزاده	گیلان
۲۸۹ / رشت	م. ظ.	گیلان
۲۹۰ / تهران	-	لسان الغیب
۲۹۰ / کلکته هندوستان	-	لودیانه اخبار
۲۹۰ / تبریز	-	مجاهد
۲۹۱ / رشت	-	مجاهد
۲۹۲ / تهران	میرزا محمد صادق طباطبایی - شیخ یحیی کاشانی	مجلس
۲۹۴ / تهران	-	مجله استبداد
۲۹۴ / تهران	-	مجله هیئت علمیه دانشوران
۲۹۴ / تهران	میرزا علی اکبر خان	مجموعه اخلاق
۲۹۵ / عشق آباد	فدوراف (Fedoroff)	مجموعه ماورای بحر خزر
۲۹۶ / تهران	-	محاکمات
۲۹۷ / تبریز	میرزا محمود غنی زاده سلماسی	محاکمات
۲۹۷ / یزد	میرزا محمد صادق (مخبر صادق)	محاکمات یزد
۲۹۸ / تبریز	-	محک غیرت
۲۹۸ / بمبئی هندوستان	-	مدرس فارسی
۲۹۸ / رشت	-	مدرسه تمدن
۲۹۹ / تبریز	صدرا	مدتیت
۲۹۹ / تهران	شیخ عبدالعلی	مدی
۳۰۰ / -	با کمک محمد حسن خان اعتماد السلطنه نوشته می شد	مرآت السفر و مشکوه المحضر
۳۰۰ / کرمان	جلال الدین حسینی مؤید الاشراف	مرآت جنوب
۳۰۱ / تهران	-	مربخ
۳۰۲ / تهران - تبریز	محمد رضا شیرازی - سید عبدالرحیم خلخالی	مساوات
۳۰۲ / تهران	-	مشروطه بی قانون

تهران / ۳۰۵	-	مشورت
تهریز / ۳۰۵	میرزا ابوالقاسم تبریزی	مصباح
تهران / ۳۰۵	-	مصور
مکه - بوشهر / ۵	علی آقا شیرازی	مظفری
تقلیس / ۳۰۷	کمال	مظهر
تهران / ۳۰۷	-	معارف
تهران / ۳۰۸	شیخ محمد علی بهجت دزفولی	معارف
تهران / ۳۰۹	-	معارف
تهریز / ۳۰۹	میرزا عبداللّه خان	معرفت
یزد / ۳۱۰	حاجی شیخ ابوالقاسم افتخارالعلما	معرفت
تهران / ۳۱۰	-	معرفة الاخلاق
کلکته / ۳۱۱	میرزا سید حسن کاشانی	مفتاح المظفر
اصفهان / ۳۱۱	ادیب حضور	منش ایران
کراچی هندوستان /	محمد شفیع	مفتح القلوب
خوی / ۳۱۲	میرزا آقاخان مرندی	مکافات
تهران / ۳۱۳	حاجی میرزا حسن تبریزی (رشدیه)	مکتب
تهریز - باکو / ۳۱۳	میرزا جلیل محمد قلی زاده نخجوانی	مآل نصر الدین
هندوستان / ۳۱۴	مؤید الاسلام	ملک و ملت
لاهیجان / ۳۱۴	-	مؤید
رشت / ۳۱۴	اکبرزاده	مهدی جمال
تهران / ۳۱۴	فخر الواعظین کاشانی	میزان
تهریز / ۳۱۵	-	ناصری
اصفهان / ۳۱۶	آقا مسیح تویسرکانی	ناقور
تهریز / ۳۱۶	میرزا آقا	ناله ملت
اصفهان / ۳۱۸	حاج سید احمد دهکردی	نامه حقیقت
حیدرآباد دکن / ۸	صحاف باشی مهاجر تهرانی	نامه وطن
شیراز / ۳۱۸	-	ناهمید
تهران / ۳۱۹	میرزا محمد خراسانی	نجات
تهران / ۳۱۹	میرزا محمد خراسانی	نجات
رشت / ۳۱۹	-	نجات

۳۱۹/ خوی	-	نجات
۳۱۹/ اصفهان	-	نجات وطن
۳۲۰/ نجف	زاون زاده	نجف
۳۲۰/ واشنگتن	-	نجم باختر
۳۲۰/ شیراز	سیدضیاءالدین طباطبایی	ندای اسلام
۳۲۱/ تهران	محمدباقرخان تنگستانی	ندای جنوب
۳۲۲/ رشت	-	ندای رشت
۳۲۲/ تهران	مجددالاسلام کرمانی	ندای وطن
۳۲۳/ رشت	اشرف‌الحسینی	نسیم شمال
۳۲۵/ تهران	میرزا حسین خان سپهسالار	نظامی علمیه و ادبیه
۳۲۵/ تبریز	شهیدی محمود اسکندانی	نظمیه
۳۲۵/ تهران	-	نظمیه
۳۲۶/ تبریز	محمدعلی	نظمیه تبریز
۳۲۶/ اصفهان	اعتلاءالدوله	نقش جهان
۳۲۷/ مشهد	م. بهار	نوبهار
۳۲۹/ تهران	میرزا کاظم خان کرمانی	نوروز
۳۲۹/ اصفهان	-	نوروز
۳۲۹/ رشت	-	نوع بشر
۳۲۹/ تهران	معین‌العلماء اصفهانی	نیر اعظم
۳۳۰/ تهران	-	وطن
۳۳۱/ تبریز	-	وطن دلی
۳۳۱/ تهران	میرزا حسین خان مشیرالدوله	وقایع عدلیه
۳۳۲/ تهران	میرزا حسین خان کسمایی	وقت
۳۳۳/ مشهد	-	ولدالامین
۳۳۳/ تهران	میرزا محمد طهرانی	هدایت
۳۳۴/ قزوین	میرهادی شیخ‌الاسلامی	هدایت
۳۳۴/ همدان	حاجی حسین	همه‌دان
۳۳۴/ لاهیجان	-	هووی و هوس
۳۳۴/ تهران - قزوین	معتدالاسلام رشتی	بادگار انقلاب
۳۳۵/ تهران	تنگستانی	بادگار جنوب



روزنامه‌هایی که به زبان فرانسه منتشر می‌شد:

تهران / ۳۳۶	بارون دو نرمان	لاپاتری
تهران / ۳۳۸		روزنامه علمیّه دولت
		علیه ایران
تهران / ۳۳۸	دکتر مورل	اکودولاپرس
تهران / ۳۳۹	سیدضیاءالدین طباطبایی	شرق
تهران / ۳۳۹	دکتر مورل	رووفرانکو پرسیان
تهران / ۳۳۹	دکتر حسین کحّال	اندپانادانس پرسیان
تهران / ۳۳۹	سیدضیاءالدین طباطبایی	برق
تبریز / ۳۴۰		تبریز

روزنامه‌هایی که به زبان ارمنی منتشر می‌شد:

تبریز / ۳۴۱	هایرپت بانیریان	آراود
تبریز / ۳۴۲	ماشدتس پاپازیان	آزدارار
تهران / ۳۴۳	ماکار ماکاریان	اسدخ آرولیان
تبریز / ۳۴۴	اسقف کاراپت ترمگردیچیان	ناوریزی هایداراروتیونر
تبریز / ۳۴۴	الکساندر تروارطانیان	زانگ
جلفای اصفهان / ۳۴۴	بکر ادوار تازاریانس	جوقایی لرپیر
تهران / ۳۴۵	ورتانس پاپازیان	شایق
تبریز / ۳۴۶	نایب اسقف یقیشه مرادیان	گرتس
جلفای اصفهان / ۳۴۷	نایب اسقف باگرات وارطازاریانس	نرجوقایی لرپیر
رشت / ۳۴۹	دکتر الکساندر اتابکیان	هامانیک

روزنامه‌های کلدانی و آسوری:

ارومیه / ۳۵۰	زیر نظر میسیونرهای آمریکایی	ززاریت باهرا
ارومیه / ۳۵۰	آقای داوود	کالات شارارا
ارومیه / ۳۵۰	رابی یوخنن موسی	کخوا (Kakhwa)
ارومیه / ۳۵۱	هیأت روحانیان ارتودوکس	ارومی ارتودوکسانا

## نگاهی کوتاه به زندگی نامه رابینو

ه. ل. رابینو (Hyacinth Louis Rabino) در ۲۷ ژوئیه سال ۱۸۷۷م<sup>۱</sup> در لیون متولد شد. پدر او، ژوزف رابینو بود که پژوهش‌ها و بررسی‌هایی درباره کشورهای مصر و ایران داشت. او مدتی کارگزار بانک لیون در لندن بود و در سال ۱۸۸۱م معاون نمایندگی اسکندریه شد، و پیش از تأسیس بانک شاهی در ایران، در سال ۱۸۸۹م، مدیریت نمایندگی قاهره را به عهده داشت.

ه. ل. رابینو در سال ۱۸۹۵م وارد ایران شد و کار خود را با عنوان منشی‌گری پدرش آغاز کرد، سپس در اداره راه تهران - قم، که امتیاز ساختن آن به بانک واگذار شده بود، به کار پرداخت و در مدت کار به شهرهای سلطان‌آباد و کاشان نیز مسافرت کرد. رابینو بعدها مدت شش ماه در مشهد اقامت نموده و از راه قوچان، عشق‌آباد و کراسنودسک به اروپا بازگشت.

پس از چندی بانک او را مأمور گشایش شعبه‌ای در کرمانشاه نمود. رابینو در این سفر از ساوه، همدان، قصر شیرین، تا مرز لرستان و کردستان دیدن کرد.

رابینو در سال ۱۳۲۴ ق (۱۹۰۶م) به مدیریت نمایندگی بانک رشت منصوب شد و مدتی نیز نایب‌کنسول انگلیس در رشت بود و تا سال ۱۳۳۰ ق (۱۹۱۲م) در گیلان به سر برد و قسمت بیشتر این منطقه را مورد مشاهده قرار داد، و از رشت، به طرف دشت گرگان و گنبد قابوس سفر کرد. او سپس معاون کنسول انگلستان در «مگادور» (Mogador) - در ساحل غربی مراکش - شد و از ماه مه تا اکتبر ۱۹۱۳م معاون و از ژوئیه تا سپتامبر ۱۹۱۵م کنسول کازابلانکا بود.

۱. حرف «م» نشانگر تاریخ میلادی و حرف «ق» نشانگر تاریخ هجری قمری است.

رایینو مدتی به سمت مستشار سفارت بریتانیا در پاریس در فرانسه به سر برد، که در آنجا به مطالعه و نوشتن مقالات در مجلات علمی پرداخت و در گیرودار جنگ دوم جهانی برای انجام مأموریتی به انگلستان فراخوانده شد.

او در تمام دوران بازنشستگی به مطالعه و نگارش بررسی‌های خود اشتغال داشت و در ۲۶ سپتامبر سال ۱۹۵۰ (مهرماه ۱۳۲۹) در پاریس درگذشت.

فهرست آثار متعدد و گران‌بهای رایینو، که حاصل کوشش‌های خستگی‌ناپذیر او در به تصویر کشیدن زمینه‌های مختلفی از کشور ماست، در زیر به نظر می‌رسد:

۱. گزارش بازرگانی و وضع عمومی شهر و ولایت کرمانشاه (۲-۱۹۰۱ م)

۲. گزارش بازرگانی کرمانشاه (۳-۱۹۰۲ م)

۳. گزارش بازرگانی ولایت ساحلی خزر (۱۱-۱۹۰۳ م)

۴. گزارش بازرگانی و وضع عمومی شهر و ولایت استرآباد (۹-۱۹۰۶ م)

۵. گزارش بازرگانی و وضع عمومی شهر بافروش و ایالت مازندران

(۱۱-۱۹۱۰ م)

۶. بررسی معادن ایران، لندن (۱۱-۱۹۱۰ م)

۷. ابریشم در گیلان و مازندران و استرآباد (۱۹۰۷ م)

۸. سکه‌های پادشاهان ایران، لندن (۱۹۰۸ م)

۹. نامگذاری سکه‌های ایران، مجله جهان اسلام (۱۹۱۴ م)

۱۰. چند سکه عجیب ایرانی

۱۱. نشان‌های قاجار، مجله جهان اسلام، پاریس (۱۹۱۶ م)

۱۲. جراید ایران، رشت (۱۳۳۰ ق)

۱۳. نقشه ایران بر اساس شناسایی رایینو، تدوین و ترسیم «کاپیتان فور، لیون»

(۱۹۱۴ م)

۱۴. تاریخ گیلان و دیلمستان میرظهیرالدین، متن فارسی به ضمیمه نامه‌های

خان احمد گیلانی، رشت (۱۳۳۰ ق)

۱۵. منطقه فومن، رشت (۱۳۳۰ ق)

۱۶. یک ترانه گیلکی (۱۹۱۴م)
۱۷. مسافرت از رشت به مازندران (از رشت به ساری)، لندن (۱۹۱۵م)
۱۸. ورزش های باستانی در گیلان، مجله جهان اسلام، پاریس (۱۹۱۵م)
۱۹. اقدامات اصلاحی در ایران، به سال ۱۸۷۵
۲۰. ولایت دارالمرز ایران - گیلان، پاریس (۱۹۱۷م)
۲۱. ایلات لرستان، مجله جهان اسلام، پاریس (۱۹۱۶م)
۲۲. داستان ها و ترانه های گیلکی، متن و ترجمه فارسی، رشت، زیر چاپ

### کارهایی که راینو در دست تهیه داشت:

۱. نقشه مازندران و استرآباد
۲. مبحث کاری در ایالت های ساحلی دریای خزر (از قرن هشتم تا قرن دهم ه. ق)
۳. واژه نامه لهجه های مختلف گیلان
۴. دستور گیلکی
۵. لهجه های مازندران باختری
۶. کرمانشاه
۷. همدان
۸. کردستان
۹. آمار روستاهای ایالت های ایرانی خزر
۱۰. کتیبه های گیلان و مازندران و استرآباد
۱۱. دباغخانه های محلی همدان

\* مونوگرافی (Monographie) یا تک نگاری هایی را که در ادامه می آید، راینو با همکاری د. ف. لافون، مهندس کشاورزی و بازرس پرورش نوغان در ایران و استاد آموزشگاه کشاورزی مون پلیه نوشته است:

۱. صنعت نوغان در ایران<sup>۱</sup>، مون‌پلیه، ۱۹۱۰م.
۲. کشت برنج در گیلان (ایران)، و دیگر ایالت‌های جنوبی خزر، سالنامه آموزشگاه کشاورزی مون‌پلیه<sup>۲</sup>، ۱۹۱۱م.
۳. کشت توتون در گیلان، ۱۹۱۱م.
۴. پیشرفت کشاورزی و کشت مو، مون‌پلیه، ۱۹۱۱م.
۵. کشت نیشکر در مازندران (ایران)، مجله جهان اسلام، پاریس<sup>۳</sup>، ۱۹۱۴م.
۶. کشت کدوی قلیانی<sup>۴</sup>
۷. کشت درخت زیتون در گیلان (در دست تهیه)
۸. ریسندگی ابریشم در ایران
۹. درباره گیاهان شمال ایران (گیاهان کاشتی، سیزی و غله و...) (در دست تهیه)
۱۰. درباره حیوانات شمال ایران (در دست تهیه)
۱۱. آزمایشی در کشاورزی جدید ایران به وسیله شاهزاده کاشف السلطنه
۱۲. کشت گیاهان نسجی (پنبه، کتف و جز آن)، در گیلان و مازندران (در دست تهیه)

آثاری که از رابینو به فارسی برگردانده شده و به چاپ رسیده است.<sup>۵</sup>

۱. مازندران و استرآباد، ترجمه غ. وحید مازندرانی، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۶.
۲. ورزش‌های باستانی گیلان، ترجمه عبدالحسین ملک‌زاده، انتشارات روزنامه سایبان، رشت، ۱۳۴۱.

۱. به وسیله مترجم به فارسی برگردانده شد. (زیر چاپ).
۲. به وسیله مترجم به فارسی برگردانده شد. (چاپ نشده).
۳. به وسیله مترجم این اثر ترجمه گردید. (چاپ نشده).
۴. به وسیله مترجم این اثر ترجمه شده و بر اساس آن مقاله‌ای تقدیم گردید که در گیلان‌نامه، سال ۱۳۶۷ به چاپ رسید.
۵. تا شماره ۸ از: مشروطه گیلان (از یادداشت‌های رابینو) به کوشش محمد روشن، ۱۳۵۲ نقل شد.

۳. بهجة الروح، تألیف عبدالمؤمن بن صفی الدین با مقابله و مقدّمه و تعلیقات رابینو، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۶.

۴. ولایات دارالمرز ایران - گیلان، ترجمه جعفر خمّامی زاده، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۰.

۵. تاریخ مازندران و فرمانروایان آن سامان، ترجمه باقر امیرخانی، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، دوره ۱۵: ۳۱۲-۲۹۵، ۴۳۹-۴۵۵.

۶. حکام خلافت عربی در طبرستان، ترجمه باقر امیرخانی، همان: ۶۰-۴۱، ۱۲۹-۱۴۶.

۷. سلسله مرعشیه در مازندران، ترجمه ضیاءالدین دهشیری، مجله مردم شناسی، دوره سوم، ۱۳۳۸: ۳۵-۴۰.

۸. نشان های دوره قاجار، ترجمه سرهنگ ۲ مهندس جهانگیر قائم مقامی، مجله یغما، سال هجدهم، شماره ۶: ۳۲۳-۳۱۸.

۹. چهار مقاله پیرامون تاریخ و جغرافیای گیلان با نام (فرمانروایان گیلان) به وسیله نشر گیلکان به سال ۱۳۶۲ در رشت به چاپ رسید. ترجمه این مقالات به کوشش، م. پ. جکتاجی و شادروان دکتر مهندس رضا مدنی انجام گرفت.

در باره رابینو و تألیفاتش در دیباچه کتاب مطبوعات و اشعار ایران معاصر به قلم ادوارد براون چنین می خوانیم:

«مرحوم رابینو ظاهراً در سنه ۱۹۱۲ مسیحی از رشت به مراکش انتقال داده شد و نماینده قنسولی [کنسولی] انگلیس در آن کشور گردید، سالها (شاید تا سال ۱۹۲۲ م) در آن کشور ماند و بعدها در قنسولگری انگلیس، در ازبیر مشغول خدمت بود. او کتاب معروف خود را به اسم *مازندران و استرآباد* در همانجا در اواخر سنه ۱۹۲۵ م مسیحی به پایان رساند. بعد از این تاریخ، من اطلاع مرتبی از زندگی او ندارم، جز آنکه چندی در وزارت خارجه انگلیس در لندن کار کرد و مدتی نیز مأمور قنسولگری انگلیس در نیس (فرانسه) بود و در آنجا کاملاً مستقر شده بود تا آنکه در اثنای جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹-۱۹۴۵ م)، موقعی که فرانسه به دست مارشال پتن تسلیم آلمان شد و انگلیس ها هم از فرانسه بیرون رفتند، او هم از نیس به لندن رفت و بقیه عمر خود را در آنجا ماند.

راینو هرزگاهی در لندن نزد اینجانب می‌آمد، و من خوشوقتم که وسیلهٔ طبع و نشر دو کتاب او شدم، که یکی را (سگه و نشان‌های پادشاهان ایران) بانک ملی ایران به خواش من چاپ کرد و دیگری را (فهرست نمایندگان سیاسی و قنصلی انگلیس در ایران) باز به خواش من، وزارت خارجهٔ ایران طبع کرد.

مرحوم راینو مقالات و رسائل و کتب زیادی نوشته که فهرست بعضی از آنها تا سال ۱۹۲۲ م مسیحی در آخر کتاب مازندران او (طبع اوقاف گیب) مندرج است».

\*\*\*

در مجلهٔ روزگار نو شمارهٔ ۴، جلد ۳، سال ۱۹۴۴ م، ضمن مقاله‌ای که راینو چگونگی گذشتن ایام فراغتش را در ایران شرح می‌دهد، چنین می‌خوانیم:

پروفسور براون در نامه‌ای در تاریخ ۱۱ مه ۱۹۱۱ به من نوشت:

«بسیار دوست می‌دارم مانند هارتمن، که در باب مطبوعات عربی کتاب تألیف کرده است، من نیز راجع به مطبوعات فارسی کتابی بنویسم و در آن، تاریخ و اساس روزنامه‌های فارسی را شرح دهم.

به رسیدن این مکتوب به جمع‌آوری روزنامه پرداختم... و مجموعه‌ای نزد پروفسور براون فرستادم و کتاب نفیس او به نام *مطبوعات و شعر جدید ایران* بیشتر مبتنی بر جرایدی است که من فراهم آورده بودم».

## مقدمه مؤلف

به نام خداوند بخشنده مهربان

با توجه به موافقت دوستان محترم، مؤلف چون دریغ داشت از اینکه اطلاعات حاصله از روزنامه‌های منتشر شده در ایران به چاپ نرسید، پس از تنظیم و فهرست مطالعه مذکور آن را به مطبعه سپرد.

برای کسب اطلاع از روزنامه‌های ایران، مراجعه به فهرست مذکور را توصیه می‌نمایم. اولین روزنامه را میرزاتقی خان امیرنظام در سال ۱۲۶۴ هـ. ق (۱۸۴۸-۱۸۴۷ م و یا ۱۲۶۵ هـ. ق ۱۸۴۹-۱۸۴۸ م). در آغاز سلطنت ناصرالدین شاه در ایران منتشر کرد. این روزنامه به مدیریت یک نفر انگلیسی اداره می‌شد و مطالب آن از ترجمه روزنامه‌های اروپایی تهیه می‌گردید و مقالاتی را چاپ می‌کرد که مفید به نظر می‌رسیدند و اشکالی از نظر سیاست دولت ایجاد نمی‌کرد. امیرنظام هم به سهم خود مقالاتی در مورد سیاست ایران می‌نوشت و اجبار می‌کرد تا صاحبان مشاغل عالی در خدمات جزء مشترکین این روزنامه باشند. این روزنامه تا شماره ۲۶۱ با نام روزنامه وقایع منتشر می‌شد. از شماره ۴۸۲ مورخ ۲۲ جمادی الاول سال ۱۲۷۲ (۲۰ ژانویه ۱۸۲۶ م) و شاید چهار یا پنج شماره پیش از آن، نام آن به روزنامه دولت علیه ایران تبدیل شد. مندرجات آن علاوه بر اخباری که در مورد کشور داشت مشتمل بر تصاویر شخصیت‌های بزرگ و یادداشت‌هایی در شرح حال آنان بوده است. از شماره ۱۰۲۸ مورخ ۱۸ شوال سال ۱۳۲۰ (۱۸ ژانویه ۱۹۰۳ م) این روزنامه با نام ایران انتشار یافت. در سال‌های اخیر تعداد شماره‌های سالیانه آن محدود شده بود، شماره بیست و چهارم سال پنجاه و هشتم مورخ آخر



ذی‌الحجّه سال ۱۳۲۲ و آخرین آن که به وسیله مؤلف این فهرست شناخته شده است، اولین شماره سال پنجاه‌ونهم می‌باشد که در تاریخ سوم ماه صفر سال ۱۳۲۴ (مارس-آوریل ۱۹۰۶) منتشر شده و علاوه بر اخبار دولتی و خبرهای مربوطه دربار شامل ترجمه‌هایی از کتاب‌های تاریخی بوده است.

آقای مونزی (MONZY)، مؤلف انگلیسی، در سال ۱۸۶۶ م (۱۲۸۴-۱۲۸۳ ق) نوشته است که در آن سال روزنامه‌ای به فرمان مقام سلطنت با نام طهران منتشر می‌شد. مندرجات این روزنامه در آغاز عبارت بود از وقایع جاری کشورهای اروپایی، اختراعات و صنایع که چون موافق طبع مدیر و نیز خوانندگان روزنامه نبود به نگارش خبرهای دربار و موضوعات کیمیاگری پرداخت.

مؤلف این فهرست نتوانست به هیچ نسخه‌ای از این روزنامه دسترسی پیدا کند و به همین جهت عقیده دارد که شاید شرح بالا در مورد روزنامه علمی دولت علیّه ایران که در سال ۱۸۶۴ م (۱۲۸۱-۱۲۸۲ ق) به وسیله میرزا حسین خان سپهسالار منتشر می‌گردید و یا روزنامه‌ای که میرزا علی نقی حکیم الممالک پسر آقا اسمعیل جدیدالاسلام پیشخدمت‌باشی در همین دوره منتشر کرده است، باشد.

مؤلف نتوانسته است به شماره‌ای از روزنامه حکیم الممالک دسترسی پیدا کند اما از شخصی شنیده است که چون این روزنامه مخالف ناصرالدین‌شاه بود، تمامی نسخه‌های آن توقیف شد.

روزنامه دیگری که در این دوره منتشر شد، اطلاع نام داشت که در سال ۱۳۲۵ (یعنی سی‌ویک سال پس از تأسیس) انتشار یافت. ابتدا شخص سرشناسی مانند اعتمادالسلطنه، «الیاس محمدباقرخان» برای آن مقالات علمی تهیه می‌کرد. بعدها این روزنامه به انتشار مقالاتی در زمینه‌های گوناگون و ترجمه‌هایی از روزنامه‌های اروپایی پرداخت.

در سال ۱۳۰۰ ق (۱۸۸۳ - ۱۸۸۲ م) روزنامه شرف منتشر شد که تا سال ۱۳۰۹ ق (۱۸۹۲ - ۱۸۹۱ م) دوام پیدا کرد و تصاویری از اشخاص معروف همراه یادداشت‌هایی از شرح حال آنان چاپ می‌کرد.

دارالفنون تهران نیز روزنامه‌ای به نام روزنامه علمی - که غیر از روزنامه‌ای بود که میرزا حسین خان سپهسالار انتشار داد - منتشر می‌کرد.

در سال ۱۲۹۶ هـ. ق (۱۸۷۹ - ۱۸۷۸ م) در اصفهان به فرمان ظلّ السلطان روزنامه‌ای به نام فرهنگ چاپ گردید و می‌گویند که در همین زمان یا بعد از سال ۱۳۰۸ ق (۱۸۹۱ - ۱۸۹۰ م) یعنی تاریخ از میان رفتن فرهنگ، روزنامه دیگری منتشر شده است ولی ما اطلاعات درستی در این مورد به دست نیاوردیم.

در تبریز بعد از سومین سفر شاه به اروپا یک روزنامه در مدت کوتاهی انتشار یافت. پس از سال ۱۳۱۱ ق (۱۸۹۴ - ۱۸۹۳ م) نیز روزنامه‌ای به نام ناصری در آنجا چاپ می‌شد.

در خارج از کشور روزنامه اختر در اسلامبول منتشر می‌شد و در سال ۱۳۱۱ ق مویداالاسلام در کلکته، اقدام به انتشار روزنامه حبل‌المتین نمود. ملک‌م‌خان ناظم‌الدوله پس از به‌هم‌خوردن مناسباتش با امین‌السلطان و مخصوصاً بعد از آنکه مقام سفارت لندن را از او گرفتند، به انتشار روزنامه قانون پرداخت. در قاهره نیز روزنامه‌ای به نام حکمت انتشار می‌یافت.

در زمان سلطنت مظفرالدین‌شاه تعدادی روزنامه در داخل و خارج ایران انتشار می‌یافت و اکثر مدیران آن‌ها را مدیران مدارس تشکیل می‌دادند و می‌گویند که مشوق این امر حاجی میرزا علی‌خان امین‌الدوله بود که مساعی خود را در پیشرفت روزنامه‌نگاری اعمال نمود.

روزنامه‌هایی که به هنگام سلطنت مظفرالدین‌شاه در ایران و خارج از ایران انتشار می‌یافتند، به صورت زیر می‌باشند:

در تهران: روزنامه‌های تربیت، ثریا، شرافت، ادب، خلاصة‌الحوادث، شاهنشاهی، فلاحت مظفری، مجموعه اخلاقی، معارف، کوکب درّی، نوروز.

در تبریز: الحديد، عدالت، کمال، احتیاج، اقبال.

در مشهد: ادب (این روزنامه بعدها به تهران منتقل شد).

در اصفهان: الاسلام.

در بندر بوشهر: مظفری.

خارج از ایران: آزاد، مفتاح‌الظفر، پرورش، ثریا، چهره‌نما، مجموعه ماورای بحر خزر.

در پایان سلطنت مظفرالدین شاه، با آزادی انتشار روزنامه موافقت شد و به تعداد روزنامه‌ها افزوده گردید. در سال‌های ۱۳۲۵ و ۱۳۲۶ ق اختلالی در وضع روزنامه دیده می‌شد و چه بسیار روزنامه‌هایی که در یک روز از پیشرفت خوبی برخوردار بودند ولی در فردای همان روز به حال تعطیل می‌افتادند.

در صفحات بعد درباره عنوان روزنامه‌های ایرانی، تاریخ تأسیس و همچنین پایان کار آن‌ها و اولین و آخرین شماره‌هایی که امکان چاپ یافتند و نیز اطلاعات دیگری در زمینه آن‌ها، به‌طور منظم درج خواهد گردید.

فقدان اطلاعات لازم سبب شد که امکان توفیق در تشریح ارزش و امتیاز آن‌ها از نظر اخلاقی و یا ادبی به دست نیاید. به هر تقدیر، می‌توان گفت که روزنامه‌ها بدون توجه به خوبی و یا بدی آن‌ها از نظر اساس یا شکل خدمات نمایانی به ملت ایران نمودند، زیرا در زمان آزادی مطبوعات آن‌ها توانستند ذوق مطالعه را در مردم ایجاد و تقویت کنند. مردم عامی و بی‌سواد روزنامه را به خاطر نشان دادن تصاویر آن به فرزندان خود می‌خریدند و به همین ترتیب بود که روزنامه‌ها در پیشرفت فرهنگ عاقه سهم فراوانی داشتند.

در اوایل دوره مشروطیت علاوه بر روزنامه، تعداد زیادی شب‌نامه، با ژلاتین به چاپ رسید که در خفا توزیع می‌گردید، چنانچه در رشت کرنا، نسیم شمال، باباطاھری، نام‌ناره، بوق عزرائیل، پلّه غافلین و... منتشر می‌گردید. از آن‌ها شماره‌هایی چاپ شد، اما چون به صورتی نبودند که به آن‌ها به عنوان نشریه‌ای که در دوره معین توزیع می‌گردیده توجه شود، در فهرستی که از نام روزنامه‌ها به نظر خواهد رسید ذکری از آن‌ها به میان نیامد.

ه.ل. رابینو

رشت، ۴ رمضان المبارک، ۱۳۲۹ ق

(۲۹ اوت ۱۹۱۱ م)

## مقدمه ناشر متن فارسی فهرست روزنامه‌ها

آقای ه. ل. رابینو، نایب‌کنسول دولت فخریه انگلستان، با اشتیاقی که به خدمات فرهنگی دارد، عنوان روزنامه‌هایی را که از سال ۱۲۶۴ ق (۱۸۴۸-۱۸۴۷ م) تا زمان ما، یعنی دوره‌ای حدود شصت و پنج سال، در ایران دیده شده است، برای چاپ به مطبعه داده‌اند.

ایشان با تحمل دشواری‌های زیاد برای جمع‌آوری این مطالب و با توجه به امکانات موجود، نام مدیران روزنامه‌های مذکور و دبیران آن‌ها را به فهرست خود افزوده‌اند و برای اینکه بعدها این نام‌ها از کتاب‌های فرهنگی محو نگردد، فهرست خود را به مطبعه عروۃ‌الوثنی ارسال داشته‌اند.

خدمتگزار نیز که شائق انجام خدمت به عالم فرهنگ می‌باشد، این وظیفه را با حسن قبول پذیرفته و با به چاپ رساندن این اثر، آن را به حضور سروران معظم تقدیم می‌دارد.

با توجه به اینکه ممکن است عنوان پاره‌ای از جراید یا اسامی مدیران و دبیران آن‌ها به دست ما نیامده باشد، از تمامی کسانی که دارای اطلاعاتی در این زمینه می‌باشند، خواهش می‌شود آن را به این فهرست بیفزایند و چنانچه اطلاعات خود را از هر کجا که بشود در اختیار مطبعه عروۃ‌الوثنی قرار دهند، محبت آن‌ها مایه کمال امتنان خواهد بود.

جان‌نثار محمد رضا<sup>۱</sup>، پسر مرحوم اسماعیل رشتی

۱. آقارضا، صاحب‌امتیاز مطبعه عروۃ‌الوقتیه، مدتی در بادکوبه مشغول تجارت بود و در انجمن خیریه اتحاد ایرانیان و انجمن تجارت ایرانیان عضویت داشت. او در مدت اقامت در ترکیه، خدمات زیادی به ایرانیان نموده است. حاجی آقارضا، معروف به مطبعه‌چی، که به «رضا اسمعیل» یا «حاجی آقارضا مطبعه» نیز معروف بود، از جمله مردان وطن‌پرست و فرهنگ‌دوستی است که با چاپ روزنامه و کتاب در اشاعه فرهنگ به این مرز و بوم خدمات فراوانی نموده است.

عروۃ‌الوقتیه، نخستین چاپخانه کامل و مجهزی بود که می‌توانست جوابگوی مطبوعات زیاد گیلان باشد. این مطبعه در ماه رجب سال ۱۳۲۵ ق، یعنی در اوج انقلاب مشروطیت به راه افتاده است.

خبر به راه افتادن مطبعه عروۃ‌الوقتیه، که با شادی و نشاط فراوان بزرگان رشت، در روز یکشنبه، ۲۹ رجب سال مذکور صورت گرفت، در شماره اول روزنامه نسیم شمال رشت که در دوم شعبان سال ۱۳۲۵ ق انتشار یافت، درج گردید. نسیم شمال، نخستین اثری بود که در این چاپخانه به چاپ رسیده است.

حروف مطبعه عروۃ‌الوقتیه بسیار تمیز و روشن و خوانا بود، اما متأسفانه آثاری که در آن به چاپ رسیده است، مشکلی بود که تمام چاپخانه‌ها در آن روزگار با آن مواجه بوده‌اند و علت آن کمی سواد حروفچین‌ها بود که در مکتبخانه‌های آن روز سواد آموخته بودند.

محل چاپخانه در خیابان ناصریه رشت بود و محل اداره روزنامه نیز در همان محل چاپخانه بوده، مدیر داخلی چاپخانه یا به اصطلاح آن روز «مرتب» میرزا حاجی آقا بود. (یادگار نامه فخرایی، چاپخانه‌های گیلان در انقلاب مشروطیت، رضوانی، دکتر محمد اسمعیل، انتشارات طلایه، تهران، زمستان ۱۳۶۸).